

Ezeréves a magyar iskola

Győriványi Sándor

Fejezetek a magyar szakképzés történetéből III.

Az ismétlődő iskolák mellett háromféle iparostanonc-iskola volt: általános irányú, szakoktatást folytató általános tanonciskola, szakirányú iskola. Vidéken az iskolák főleg általános irányúak, Budapesten és a nagyobb városokban főként szakirányúak. A tanulóknak körülbelül fele járt általános, egyharmada szakirányú és a többi a szakoktatást is nyújtó általános iskolatípusba. A tanoncok mintegy 5-7 százaléka nem járt semmiféle tanonciskolába, csupán a továbbképző (ismétlődő) népiskolában tanult.

Az I. világháborús pusztítás és következményei

Az 1914-ben kirobbant első világháború szétzúzta a szakmai oktatás meglévő, ígéretesen fejlődő hálózatát Magyarországon. A háború első éveiben még folyt a tanítás, bár a pedagógusok közül sokat behívtak katonának. Később az alkalmas iskolaépületeket is igénybe vették háborús célokra. Az iskolák anyagi ellátása csökkent. Az iparban leszállították a munkába állás korhatárát, bevezették az éjszakai munkát, egészségtelen feltételek mellett sokszor 16 órán át is foglalkoztatták a rossz ellátási körülmények miatt amúgy is legyengült fiatalokat, akik közül már egyre kevesebben lehettek tanoncok. A háború első évében ugyanis a számuk országosan 127 ezerről 84 ezerre esett vissza. A többi fiatal segédmunkásként vagy gépmunkásként dolgozhatott. A műhelyek többsége hadi célokra termelt. Számos iskolát kórházzá alakítottak. Az 1915-18-as években az iparostanonc-iskolák 8-11 százaléka bezárt, a többiek létszáma csökkent, hiszen a korhatárt elért tanoncok is megkapták katonai behívójukat. Ez tette szükségessé a tanviszonyok kivételes szabályozását¹, mely szerint mindazon tanoncoknak a tanidejét, akiknek tanviszonyát a bevonulás megszakította, befejezettek kellett tekinteni. (Feltéve: ha a tanidő kétharmad része letelt, illetve, ha a tanonc ugyanabban a szakmában legalább 21 hónapot töltött.) A háború előrehaladtával csakhamar olyan súlyossá vált a rokkantak problémája, hogy képzésükre külön szakiskolákat kellett létrehozni.

Az 1918-as őszirózsás forradalom alatt a sajtóban többször élesen felvetődött a szakképzés számos gondja, amire válaszként az fogalmazódott meg, hogy „ha ez így is van, ne csináljunk egyelőre meg nem valósuló reformokat”².

A tanács hatalom 133 napos uralma alatt tervezte a szakképzés gyökeres reformját azzal az ideológiai indoklással, hogy a munkásosztályon belül a tanoncokat sújtották a legkirívóbb szociális és politikai igazságtalanságok. 10

¹ Az 1914. évi LX. sz. törvény 14. §-a alapján kibocsátott 3551/1915. sz. kormányrendelet (Rendeleték tára II. kötet 1974. o.)

² A szocialista tanítómozgalom Magyarországon című kiadványból. Bp., Kossuth Kiadó, 1958. 19. o.

nappal a tanácsköztársaság megalakulása után már megjelent *Lukács György* közoktatásügyi helyettes népbiztos aláírásával a 16. számú rendelet, amely a tanoncok munkaidejét 36 órában szabta meg, az elméleti oktatás idejét hétköznapokon a „nappali órákra helyezte. 2. pontjában kimondta az elbocsátás tilalmát, a 3. pont pedig forradalmi törvényszékekkel fenyegeti meg a tanoncát tettelesen bántalmazó munkáltatót”.³

Számos elképzelés született még szakmunkásképző ipari, mezőgazdasági és elosztó üzemszervezeti középiskolákról, ám ezeknek a tanácskormány bukása után már nem volt realitásuk.⁴

Szakoktatás a két világháború között

Szakmunkásképzés

Az 1919 őszen bekövetkezett hatalomváltáskor a tanácskormány valamennyi rendeletét visszavonták. Voltak azonban olyan, régóta szorgalmazott problémák, amelyek megoldása elől nem lehetett kitérni a visszarendeződés során. Ilyen volt a vasárnapi és esti órákra eső tanítási idő megszüntetése és beszüntetése a munkaidőbe: a szakirányú oktatásra való törekvés teljes érvényű megvalósítása: a heti óraszám 9 órára emelése, az iskolai *előképzettség rendezése*. Ezek *megvalósításához új jogszabályok váltak szükségessé*. Megalkotásuk lassan haladt előre. Ezek a korántsem radikális fejlesztések a legnagyobb tanonctartó réteg, a kisiparosok között azonban ellenállásra találtak. 1925-ben is a korábbi állapotok visszaállítását követelték, mondván, hogy a tanoncoktatás új rendje súlyosan érinti az iparosokat, akik teljes 3 hétköznap délután kénytelenek tanoncaikat nélkülözni, s így gazdasági számításukat nem találják meg. Néhány ipartestület azzal fenyegetőzött, hogy többé nem szerződten tanoncot, az egyik fővárosi ipartestület pedig azzal érvelt, hogy az új beosztás miatt a tanoncifjúság nevelése kiesett a tanító, a lelkész és a mester hatásköréből, s megerősíti a szakszervezetek befolyását, mivel a tanoncok az iskolából már kora este szabadulnak, s emellett egész vasárnap délelőttjük is szabad. Ilyenkor egyenesen a szakszervezetbe mennek. A gyulai ipartestület 1924-ben kelt beadványában azt mondta: „A vasárnapi tanítás a tanoncok vasárnapi templomba járását jobban biztosította, hiszen maguk a tanítók kísérelték felekezetenként templomba a tanoncot.”⁵

Az iparostanonc-iskolák új szervezeti és tantervi utasítását a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1924 júliusában adta ki. A rendelet elvi alapjait – mint azt az indoklás mondta – az irredenta gondolat adta. „Alapelve: olyan viszonyokat teremteni Magyarországon, hogy az elszakított területek lakossága is ide vágyjon.”

A rendelet kimondja, hogy minden község, amelyben a tanonciskolák látogatására kötelezett tanoncok száma eléri a 40-et (eddig 50 volt a határ), tanonciskolát, ha pedig a 40-et el nem éri, de a 25-öt meghaladja, külön tanfolyamot köteles felállítani és fenntartani. Ha valamely községben a tanonciskola látogatására köteles tanoncok száma a 25-öt nem haladja meg, a tanoncok a népoktatással kapcsolatos továbbképző (ismétlő) iskolában tartoznak iskolaláto-

³ A teljes szöveg a Pedagógiai Szemle tanácsköztársasági emlékszámbában. 1969. 3. szám.

⁴ *Bellér Béla*: Közoktatásügyi reformtervek 1918–19-ben. Pedagógiai Szemle, 1968. 10. sz.

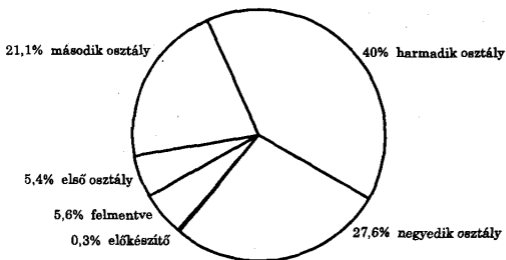
⁵ *Győriványi S.*: A magyarországi iparitanulóképzés... im. 24. o.

gatási kötelezettségüknek eleget tenni. Az ismétlő iskolák mellett háromféle iparostanonc-iskola volt: általános irányú, szakoktatást folytató általános tanonciskola, szakirányú iskola.

Vidéken az iskolák főleg általános irányúak, Budapesten és a nagyobb városokban főként szakirányúak. Az összes tanulóknak körülbelül fele járt általános, egyharmada szakirányú és a többi a szakoktatást is nyújtó általános iskolatípusba. A tanoncok mintegy 5-7 százaléka nem járt semmiféle tanonciskolába, hanem csupán a továbbképző (ismétlő) népiskolában tanult.

A felszabadult iparostanoncok tanonciskolai végzettsége az 1930-tól 1939-ig terjedő 9 év átlagában a következőképpen ábrázolható.⁶

1. ábra – Tanonciskolai végzettség a felszabadult iparostanulók százalékában

Az előképzettségre vonatkozóan az 1922. évi XII. törvénycikk kimondta, hogy „tanoncnak csak olyan egyén alkalmazható, aki bizonyítvánnyal igazolja, hogy legalább az írás, olvasás és számolás elemeit elsajátította”. A tanoncok előképzettségé már ebben az időben is magasabb volt a kötelezőnél, 1930-ban 30%, 1937-ben már 37% 4 polgári iskolai és közel 1% 8 középiskolai osztályt végzett.⁷

A szegényparasztok számára a tanonciskola, az ipari munkássá válás bizonyos kulturális emelkedést jelentett. Ezzel szemben a kispolgárság szemében az a tény, hogy a négy polgári után a gazdasági viszonyok következtében kénytelen volt gyermekeit tanonciskolába adni, a korszak viszonyai között kulturális süllyedésnek tűnt. Hisz a kispolgár korábban azzal fenyegette gyermekeit, hogy „ha nem tanulsz, inasnak adlak”. Ilyen emelkedések és süllyedések eredménye volt a tanonciskola valóságos előképzettség-emelkedése.⁸

Már az előképzettség különböző fokai jelezték, hogy mennyire rendszertelenek voltak a tanulók előtanulmányai. Ezt fokozta az a tény is, hogy zömük a 15–17 éves korosztályhoz tartozott. Tehát nagy részük 1-2 évet elveszített

⁶ Győriudányi S.: i. m. 25. o.

⁷ Földes Ferenc: A munkásság és parasztság kulturális helyzete Magyarországon. Bp., Cserépfalvi, 1941. 60. o.

⁸ Földes F.: i. m. 60. o.

próbálkozásokkal, otthoni munkával vagy semmittevésével. A rendszertelenséget még fokozta a különféle iskolák megkezdése és abbahagyása. Ennek két oka volt: anyagilag nem bírták a szülők, szellemileg nem bírták a gyerekek. De mindkét fő okban szerepet játszott a tanulás fölöslegességének érzése.⁹ A visszasság fő oka a tanonciskola és a műhely közötti szakadás volt. A mester és a tanonc is úgy tekintette a tanonciskolát, mint valami kötelező, de fölösleges dolgot. Több pedagógus panaszkodott, hogy a tanulója felszabadulásáról még csak nem is értesítették a tanonciskolát. A mester nem szerette az iskolát, mert hetenként két félnapon át kénytelen volt átengedni az iskolának a tanoncot. Néha egyenesen szembeállította tanoncát az iskola intézményével, mondván: „Dolgozni tanulj meg, az iskola nem fontos.” Sőt, 1925-ben a Kereskedelmi Minisztérium egyik értekezletén az ipari érdekképviseletek is azzal az érveléssel követelték a tanonciskola tanítási anyagának egyszerűsítését és csökkentését – s ami ezzel együtt jár, a tanidőcsökkentést –, hogy a tanoncnak ilyen sok ismeretre nincs szüksége, hiszen túlnyomó részük sohasem lesz önálló iparos, „csak segéd”.¹⁰ A tanonc sem szerette az iskoláját, mert úgy látta, hogy a szakmát teljesen elsajátíthatja a műhelyben, és mert az iskola nem keltette föl a tanuló érdeklődését. Ugyanis a tananyag tartalma rendkívül kevés és sekélyes volt. Valamennyi tárgy ismereteit évfolyamonként egy 200-300 oldalas olvasó- és tankönyvbe zsúfolták össze. Ezeket a tankönyveket a könyvkiadók írták, és úton-útfélen reklámozták mint a „legszakoszerűbb, leggyakorlatiasabb, legtartalmasabb könyveket”.

A tanonciskolák felszerelése néhány budapesti és nagyobb városi, valamint vállalati szakirányú iskolától eltérően sokszor nem volt kielégítő. Saját épülete 105 tanonciskolának (24,1%) volt, míg 330 (75,9%) más iskolákkal közös tantermekben oktatott. A tanoncok többsége rendszerint elemi iskolák tantermeiben tanult, ahol a kicsiny padokban a tanszerekkel alig fért el. Szertárai, tanítási eszközei, gyűjteményei megfelelő számban csak kevés iskolának voltak. Ugyancsak súlyos gond volt a főhivatású tanonciskolai tanérok csekély száma. A tanítók túlnyomó többsége különböző képzettségű óraadó volt, akik csak néhány órát tanítván az iskolában, nem érezték felelősnek magukat az iskolai munka egészéért. A tanítók többnyire tanítói oklevéllel, kisebb részben középiskolai tanári vagy mérnöki diplomával rendelkeztek. Önálló iparostanonc-iskolai tanítóképzés nem volt. Az iskolatípus speciális igényeit továbbképző tanfolyamokon és egy folyóirattal, az évente tízszer megjelenő Magyar Iparosneveléssel igyekeztek tudatosítani. A tanoncok élete még talán egy fokkal nehezebb volt, mint az első világháború előtti Magyarországon, hisz a két világháború közötti kor gazdasági viszonyait, a gyakori válságokat fokozottan érezték a fiatal dolgozók. Létszámuk is szoros összefüggésben volt a gazdasági viszonyokkal. Az 1929–33-as gazdasági világválság hatására a tanoncok száma a felére zuhant. De a válság következtében a középiskolai tanulók száma is csökkent, azaz ezekben az években a gyermekek jelentős része semmiféle tudást nem szerezhetett.

A kereskedőtanoncok helyzete is hasonlóképpen alakult. A szakosodás haladt némileg előre, s helyenként rendkívüli tantárgyként gyorsírást, gépirást és német nyelvet is oktattak. Néhány nagyvállalat (például a Meinel, Corvin Áruház) önálló vállalati képzést szervezett tanoncai számára, színvonalas elméleti és gyakorlati oktatással. Itt az arra érzékkel rendelkezőknek kirakatrendezést is tanítottak. A

⁹ *Afra Nagy János: A magyar iparosnevelés időszereiről kérdései.* Bp., 1944. 199. o.

¹⁰ *Orel Géza: Műhelynevelés. Takarékoság.* Bp., 1930. 23. o.

kereskedőtanonc-iskolákhoz és felsőkereskedelmi iskolákhoz az 1920. évi VKM-rendelet alapján kereskedelmi szaktanfolyamok és női kétéves kereskedelmi tanfolyamok is tartoztak. Ahol a kereskedőtanoncok száma kevés volt, az iparostanonc-iskolába jártak, esetleg külön erre szakosított osztályokba.

A mezőgazdasági szakképzés alsó szintjét a földművesiskolák jelentették, ahol kétéves tanulói idő alatt a korszerű gazdálkodást sajátították el. Az iskolák felnőtt gazdák oktatásával is foglalkoztak. Mezőgazdasági szakmunkásképzés folyt az ezüst- és aranykalászos gazdaképző tanfolyamokon. Aranykalászt ábrázoló aranyozott jelvényt és oklevéllel tüntették ki a kiváló gazdákat. A két világháború között többféle mezőgazdasági és élelmiszeripari szakoktatási intézmény működött, köztük 63 téli gazdasági iskola.¹¹

Középfokú szakképzés

A szakmai középiskolák fejlődése is lassú volt, holott az ország nagyipara – elsősorban Budapesten – fejlődött. Új iparágak alakultak ki, pl. a finommechanika és a vegyipar, de megnőtt a textil- és a konzervipar termelése is. A felső-ipariskolák száma azonban csak lassan emelkedett.

Elsőnek 1926-ban Budapesten egy felső mezőgazdasági gyakorlóiskola alakult, amely 1935-től önálló épületet kapott a XIV. kerületi Kövér Lajos utcában. Új iskolaépületben kezdődött a tanítás Újpesten, ahol a faipari jelleg 1926-ban fémipari szakosztállyal bővült, és részben felső-ipariskolává alakult a korábbi szakiskola. A textilipar szakiskolája előbb a honvédségi ruharaktárban, az Elnök utcában működött, majd az újpesti fa- és fémipari szakiskolai alberlet után költözött 1941-ben a Markó utcai épületbe. Az ipari szakiskolák közül a nemzetközileg is elismert mechanikai és elektromos szakiskolát az 1927–28. tanévben felső tagozattal bővítették. A Budapesti Állami Felső-ipariskolából kivált a Thököly úti épületben elhelyezett vegyészeti tagozat, amely azonban már ipari középiskolaként önállósult. Az első gazdasági középiskolák szervezését a meglévő iskolákban fokozatosan bonyolították le, egyidejűleg néhány szakiskola pedig felső-ipariskolává alakult. Új iskolaként a Pesti Izraelita Hitközség Gépészeti Ipari Fiú-középiskolája jött létre 1939-ben. Három ipari leány-középiskola is megkezdte működését a fővárosban ruházati jelleggel 1939 után, ami már nálunk is a háború közeledését jelezte. A Rákóczi téren, a Vendel és az Abonyi utcában volt a műhelyekkel felszerelt iskolaépületük.

A felső-ipariskolák befogadóképessége továbbra is korlátozott volt, sőt csökkent. Sokkal többen jelentkeztek felvétellel, mint ahány tanuló bejuthatott. Így a Budapesti Állami Felső-ipariskolába 1941–42. tanévre 426 tanuló jelentkezett az első osztályba, akik közül 145-öt lehetett felvenni. A gépészeti tagozatra jelentkezők csupán 25%-át, a szerelőipari tagozatra jelentkezők 56%-át, a faipari tagozatra jelentkezők 86%-át vették fel, a többi férőhely hiányában elutasították.

A tanidő és az előképzettség kérdésében sem történt változás. A tanulók, akik a középiskola 4 osztályát végezték és 1 év előzetes szakmai gyakorlatuk is volt, felvételi vizsgát is tettek. A felvételi vizsga díja 10 pengő volt. A beiratkozás alkalmával 13 pengő beíratási díjat fizettek azok a szerencsések, akik – rendszerint protekciójuknál fogva – bekerültek az iskolába. Az évi tandíj 75 pengő volt, amelyet öt részletben kellett fizetni.

A felvételt megelőző vizsgai előkészítő tanfolyam tandíja 100 pengő volt. Akik ezt sikeresen elvégezték, előnyt élveztek a felvételnél.

¹¹ Csiki László: Mezőgazdasági szakoktatásunk kialakulása, fejlődése és mai helyzete. Bp., 1943.

Az iskolában szükséges tankönyvek, rajzeszközök, tanszerek, eszközök beszerzése évfolyamonként – a kiadott tájékoztató szerint – 140 pengőbe került. Lakást ellátás nélkül havi 30-40 pengőért lehetett kapni.¹²

A felsorolt anyagi feltételek mellett az iskolákba kizárólag a rendezett anyagi viszonyok között élő szülők gyermekei juthattak. Mindezek ellenére azonban ez az iskolatípus másodrangú maradt a rangban előkelőbb gimnázium mellett. Ez megnyilvánult abban, hogy bizonyítványával továbbra sem lehetett egyetemen tovább tanulni, és az érettségizettek számára a katonaságnál biztosított kedvezményt, a karpaszományt is csak bizonyos feltételek mellett, „ha a tanulók tanulmányait az első sorozatásuk idejére bevégezik”, biztosította.

A felső-ipariskolák száma 1943-ban (a visszacsatolt területek iskoláival együtt) is csak 10 volt, amelyből a trianoni országterületen 7 volt. Ugyanebben az évben 1200 ifjú járt felső-ipariskolába.

Hasonlóképpen zsákutca volt, tehát egyetemi tanulmányok folytatására nem képesített az 1938. évi XII. tc. által létrehozott és az 1941-ben megszervezett néhány *ipari szakközépiskola* sem. A törvény az iskola hivatásáról és az itt nyerhető képesítésről a következőt mondta: „A középiskola feladata, hogy a tanulót vallásos alapon és nemzeti szellemben erkölcsös polgárrá nevelje, gyakorlati irányú és gazdasági szellemi műveltséghez és az iskola különleges szakirányának megfelelő szaktudáshoz juttassa és ezzel felsőbb tanulmányokra is képessé tegye.”

Az ipari szakközépiskola 4 évfolyamú volt. Első osztályába, a 4 régi típusú középiskolának megfelelő végzettséggel, illetve felvételi vizsga és súlyos megköttöttségek mellett, a népiskola 8 osztályával lehetett beiratkozni. 1943-ban az akkori országterülettel együtt 13 ipari középiskola volt Magyarországon, ebből a jelenlegi területen 8. Tanulóik száma 2200 körül volt. Ezek az iskolák is rendkívül drágák voltak. A budapesti vegyipari középiskolában a tanulók az évi 100 pengő tandíj mellett még 70 pengő anyaghasználati díjat is fizettek.¹³ Az ipari középiskola 4. évfolyamának elvégzése után a tanulók ipari érettségi vizsgát tettek, amely azonban műegyetemi tanulmányokra nem jogosított. Az ipari középiskolai tanulmányok sikeres befejezése a szakba vágó iparágban biztosította munkakönyv kiváltásának lehetőségét és gyakorlat után az iparendély megszerzését.

Ezt az anyagiakban kedvezőtlen képet némileg enyhíti, hogy esti tagozatok is alakultak a gazdasági középiskolákban. Ezek hamar népszerűvé váltak a dolgozók között.

Szakképzés a II. világháború árnyékában és utána

Az 1932–33-as világválság magyarországi tombolása után a gazdaság lassan kapott új erőre. A talpraállás motorja, az 1938-ban meghirdetett „győri program” már a háborús készülődésre utalt.¹⁴ A bécsi döntések során visszacsatolt országrészekben újra kellett szervezni a szakoktatási hálózatot, s a visszajutottak mellett új intézmények is létrejöttek, betagolódva a magyar szakképzés rendszerébe.

A háború előrehaladtával a „háterszág” terhei egyre nőttek. A szakoktatási intézmények munkája is egyre zaklatottabbá vált. A fiatal tanárok bevonultak katonának, helyettük gyakorlatlan tanárjelöltek vagy reaktivált nyugdíjasok ok-

¹² Ipari középiskolák, Felsőipariskolák. Pályaimertető füzet. 1943. Szerk.: Áfra Nagy János, 7. és köv. o.

¹³ Ipari középiskolák, Felsőipariskolák. i. m. 18. o.

¹⁴ Győriárványi Sándor: A Kisgazdapárt regénye a kezdetektől napjainkig. Budapest, 1995. 18. o.

tattak. 1944. március 19-én német csapatok szállták meg az országot. Emiatt az egész országban április 1-jével zárult az 1943/44-es tanév.¹⁵ A bombázások sok helyütt az érettségi vizsgákat is félbeszakították, s azok a szírelnak felbúgása után, gyakran az óvóhelyen fejeződtek be. Ősszel, az október 2-án kezdődő új tanévben a bombasérült iskolák ép tantermeiben délelőtti és délutáni rendben felváltva folyt a tanítás október 29-ig, bár ezeknek az óráknak a pedagógiai értéke felettébb csekély volt, hisz már állandó félelemben folytak. Az ideiglenesnek nevezett szünet okát hivatalosan a „nemzet totális hadbavetésével” indokolták, mert a tanárok után a 15-16 éves fiú tanulókat, a leventéket is harcra küldték. A szovjet megszállást követően egy ideig (néhány hétig vagy hónapig) a helyi körülményektől függően szünetelt a tanítás. A lassan az iskolába visszaszállingózó tanulóknak 1945. július 14-én mégis kiadták a tanév elvégzéséről a bizonyítványokat.

A háborús károk helyreállítása, majd az újjáépítés egyre nagyobb számban igényelt szakmunkásokat, technikusokat, tervezőket és más szakembereket. Mindezek sürgették a szakoktatás új alapokra fektetését. Erre azért is szükség volt, mert a második világháborúban a szakképzés szervezete, személyi és anyagi állománya súlyos veszteséget szenvedett, elsősorban a fővárosban. Kettős feladatot kellett megoldani tehát. Újjá kellett építeni, és az igényeknek megfelelő szintre fejleszteni a szakoktatási hálózatot, s egyidejűleg végre kellett hajtani ennek és az oktatásügyi dokumentációnak (tantervek, tankönyvek stb.) a demokratizálását. Nem tűrt halasztást a tanoncok szociális helyzetének rendezése sem. Itt gyors intézkedések történtek. Rövidesen kollektív szerződések szabályozták bérüket, üzemi konyhákon étkezhettek, fizetett szabadságukat 28 napra emelték.¹⁶

A megalakuló ideiglenes kormány 45 tanonciskolát, 39 ipari középiskolát és szakiskolát, 58 kereskedelmi középiskolát és 23 mezőgazdasági középiskolát örökölt az előző korszakból.¹⁷ Ez persze nem volt sok, inkább csak a béke ígérete.

1945–1949 között az Ideiglenes Nemzeti Kormány, majd a koalíciós kormány rendelkezésére anyai történt, hogy az iparoktatás irányítása a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól az Iparügyi Minisztérium feladatkörébe került. Az Iparügyi Minisztérium újra megszervezte a *Hóman Bálint* által annak idején megszüntetett Iparoktatási Főigazgatóságot és létrehozta az Országos Iparoktatási Tanácsot. Előbbi az oktatás megindításával, a háborús pusztítás okozta szervezetlenség felszámolásával, utóbbi pedig, különösen az 1949. évi IV. törvénycikk, az új iparostanuló-törvény előkészítésével végzett maradandó értékű munkát.¹⁸

A feszített iparfejlesztés, az államosítások következtében beállott szerkezeti változások ugyanis szükségessé tették a szakképzés ügyének új jogszabályi rendezését. Az országgyűlés elfogadta ezért az iparos- és kereskedőtanulókról szóló 1949. évi IV. törvényt, amely némileg megváltoztatta a szakmunkástanulók helyzetét. A képzés történetében először használta – mintegy társadalmi elismerésképpen – a tanuló megnevezést a tanonc helyett.

A „tanuló-szerződés” intézményét ugyan fenntartotta, de a szerződés feltételeként már az újonnan felállított általános iskolák nyolc osztályának elvégzését kívánta meg. Kísérletet tett az elméleti és a gyakorlati oktatás összhangjának megteremtésére. A tanulókat kiképzési napló vezetésére kötelezte, amelyet a

¹⁵ Kereskedelmi szakoktatási évkönyv. 1947. Összeállította: *Kovácszky Miklós*. Bp., 1947. 15. o.

¹⁶ *Györvándányi S.*: A budapesti szakoktatás... 21. o.

¹⁷ *Vendégh Sándor*: A szakmai képzés három évtizede. Bp., 1975.

¹⁸ *Fehér Imre*: A magyarországi iparitanuló-képzés fejlődése és jelenlegi szervezete. Bp., 1952.

munkáltatónak láttamoznia, az iskolának pedig ellenőriznie kellett. Módot adott az illetékes minisztereknek a tanulók műhelyi (üzleti) képzésére vonatkozó, egységes terv összeállítására. A gyakorlati oktatás feltételeinek javítása érdekében úgy rendelkezett, hogy „az iskola vagy az illetékes miniszter által kijelölt közület tulajdonában lévő vagy rendelkezése alatt álló vállalat mellett az iparostanulók gyakorlati képzésének előmozdítására tanműhelyt kell létesíteni”. A képzésben a törvény meghatározóvá tette az iskola szerepét. Nemcsak az iskolalátogatás köteleességét mondta ki ugyanis, hanem először írta elő a szakmunkásvizsga feltételeként az iskolai tanulmányok sikeres befejezését. Megszüntette az ipartestületek vizsgáztatási jogát, és a „segédvizsga-bizottságok”-at az iskolaigazgató vagy helyettesének elnökletével az iskola mellé rendelte. A törvény, bár alapvetően megváltoztatta a korábbi képzési feltételeket, bizonyos vonatkozásaiban nem volt egyértelmű. Nem iktatta be az iparostanuló-iskolát az iskolarendszerbe, megmaradt „zsákutca”-jellege. A képzés színvonala sem emelkedett kellően.

Az 1945 és 1949 közötti éveket a *szakmai középiskolák* területén is az útkeresés jellemezte. Ez megmutatkozott az iskolatípusok gyakori névváltozásában is. A gazdasági (ipari, kereskedelmi, mezőgazdasági) középiskolák 1947-ben műszaki, kereskedelmi, illetve mezőgazdasági középiskolává alakultak át. A termelés főbb ágaihoz igazodva a műszaki középiskolákban tízféle szak működött, bár célkitűzésük általános jellegű maradt. A tantervi célkitűzésben találkozunk a technikus elnevezéssel először, műszaki középiskolát végzett szakember jelentésben. 1949-ben ipari, kereskedelmi, közgazdasági és mezőgazdasági gimnázium lett a nevük, ám egyévi működés után megszűntek ezek az elnevezések is.

A szovjet irányítás alatt

Az 1949. évi IV. törvény nem változtatott az iparos- és kereskedőtanuló-képzés kisipari jellegén, ami abból is kítűnik, hogy az iparokat könnyebben és nehezebben elsajátíthatóként csoportosította.¹⁹ Ez nem felelt meg a kialakuló egypártrendszer nagyüzem-orientációs gazdaságpolitikájának, amely a nehézipart a többi gazdasági ág rovására túlzottan előtérbe helyezte. A „Szovjetunió példája nyomán”²⁰ a változások végrehajtására 1950. január 8-án a minisztertanács elhatározásával egységes irányítást hoztak létre. Ez volt a Munkaerőrtalékok Hivatala, amely megszüntette a képzést 46 szakmában, többek között valamennyi kereskedelmi és szolgáltató szakmában. Egyidejűleg primitíven átpolitizált tankönyvek is készültek, többnyire oroszból fordítva vagy átfogalmazva. Létrehozták 1950 szeptemberétől a Műszaki Tanárképző Főiskolát, ahol előképzettség (középiskola) nélkül is képezték 3 év alatt tanárokat, részben bentlakásos és részben levelező úton 1955-ig. Óriási összegeket költöttek az ipari tanulók és a tanárok egyenruhába öltöztetésére. A színvonal azonban egyre csökkent. Ennek oka részben a tanulóiódi radikális megrövidítés volt. A minisztertanács 10/1950. sz. rendelete a nagyüzemi tanulóiódi szakmától függően: 1, 1,5 és 2 éves időtartamban határozta meg. Emiatt az 1951. évi 7. törvényerejű rendelet és a Munka Törvénykönyvének 132. §-a bevezette a kötelező szakmai gyakorlatot. A rendelet és annak végrehajtási utasítása alapján az iparitanuló-képzés útján szakmunkás-bizonyítványt szerzett

¹⁹ Fehér Imre: i. m. 8. o.

²⁰ Fehér Imre: i. m. ugyanott.

személy iskolai tanulmányainak befejezése után egy esztendeig annál a vállalatnál volt köteles „gyakorlati ismeretek szerzése, illetőleg kiegészítése céljából szakmai gyakorlatot folytatni”, amelyet az illetékes szakminiszter kijelölt.

Az 1950. évi 40. számú törvényerejű rendelet létrehozta a technikumokat, amelyek két évtizeden át a magyar oktatásügy népszerű intézményei voltak. Céljuk: „a szocialista nevelés elveinek megfelelően jól képzett, általános műveltséggel és önálló kezdeményező erővel rendelkező technikusokat neveljenek, és felsőbb műszaki tanulmányokra készítsenek elő”.

Az 1952/53. tanévben fejezték be tanulmányaikat az első technikusok, akikre nagy szükség volt a feszítetten fejlesztett gazdaságban az ötvenes évek elején mutatkozó középfokú szakemberhiány miatt. A technikumok rendkívül gyors fejlődése gondokat is felvetett. A fenntartásukat biztosító kilenc szakminisztérium jelentős, de igen eltérő összegeket áldozott fejlesztésükre, és ez erősen különböző működési feltételeket teremtett. Irányításuk is szétaprózott volt. Az 1959/60. tanévben országosan 53 különböző szakon folyt a technikai képzés, ami túlzott specializációra vezetett. A nyomasztó szakemberhiány elmúltával „korszerűtlenné vált az a céljuk” is, hogy kész középfokú irányító szakembereket bocsássanak ki. 1969-től a középfokú technikumok szakközépiskolává minősültek át.

A szakmai középiskolák önálló esti és levelező tagozatai is 1946 után jöttek létre tömegével, illetve a nappali képzés mellett, s biztosítottak továbbtanulási lehetőséget mindazoknak, akik korábban nem tanulhattak, illetve anyagi helyzetük vagy egyéb okok miatt a munka melletti tanulás útját választották. Az itt végzettek közül került ki a gazdaság sok akkori vezetője.²¹

Az 1961. évi III. törvény a középiskolai oktatás általánossá tételét tűzte ki célul. A törvény megteremtette a szakember-utánpótlás új formájaként a szakközépiskolák rendszerét. Beillesztette a szakmunkásképző iskolát az egységes iskolarendszerbe azáltal is, hogy elsősorban a magasabb általános műveltséget igénylő szakmákban utat nyitott 1964-től az úgynevezett emelt szintű (B tagozatos) képzésnek. Ahhoz azonban, hogy a középiskolai tanulás egy évtizeden belül általánossá váljék, nem voltak meg az anyagi feltételek. A szakmunkásképző iskola feladatát a szakközépiszkola még nem tudta átvállalni, annak ellenére, hogy a szakközépiskolák aránya nőtt a középiskolák között. Ezekben az években sok gimnáziumot alakítottak át a helyi tanácsok szakközépiskolává. Így a minisztériumi és a tanácsi irányítás változatai alakultak ki. Az elképzeléseknek megfelelően a szakközépiskolák egy része úgynevezett „technikumi modellű” iskolává vált, más része az ún. „elméletigényesebb” szakmákban szakmunkásképzési céllal működött.²²

Egy 1965-ben hozott határozat azután korrigálta az elgondolásokat. Megállapította, hogy a fiatalok többségét szakmunkásképző iskolákba kell irányítani, és számukra meg kell teremteni a feltételeket ahhoz, hogy termelőmunkájuk mellett szerezhessék meg a középiskolai végzettséget. Egyidejűleg az ipari és a mezőgazdasági szakközépiskolák új típusú szakközépiskolává alakultak, s megszüntették szakmunkásképzési tevékenységüket.

²¹ Sz. Várnagy Marianne (szerk.): Az iskolarendszerű felnőttnevelés elméleti és gyakorlati alapjai. OPI, Bp., 1966.

²² Gyóriványi S.: A budapesti szakoktatás. i. m. 25. o.

A törvény megváltoztatta az iskolarendszer korábbi tagozódását és értelmezését. A középfokú oktatási intézmények körét a szakmunkásképző iskolák, a szakiskolák, továbbá a gimnáziumok és a szakközépiskolák alkotják. Ide tartozik tehát minden olyan iskolarendszerű oktatás, amely az általános iskolára épül. Az iskolarendszer ezzel jogilag látszólag teljessé vált a színvonal emelkedése nélkül.

Újabb párt- és kormányhatározatok, átszervezések súlyosbítják a szakoktatás bajait

Az MSZMP KB 1972 júniusában határozatot hozott az állami oktatás helyzetéről és fejlesztésének feladatairól. Ezen belül külön is kiemelte a szakoktatás, elsősorban a szakmunkásképzés fejlesztését. A szakmunkásképzésben fő feladatként jelölte meg a tagozatok egységesítését azzal a céllal, hogy valamennyi szakmunkás azonos általános műveltséghez jusson az iskolában.

A határozat kimondta: „A szakközépiskolák és a szakmunkásképző iskolák fenntartásának jogát a főhatóságok fokozatosan a megyei (illetve a megyei jogú) tanácsoknak adják át.”

A következő években minden ötéves terv indulásakor (7 ötéves tervidőszak volt) és minden párthatározatban szerepelt legalább érintőlegesen a szakképzés fejlesztése, specializációja.

Az 1980-as években a romló gazdasági helyzetben egyértelművé vált, hogy a „fiatalok felkészítésében növelni kell az üzemek és vállalatok szerepét, érdekeltységét és felelősségét”. Az 1985. évi I. törvény a vállalatoknál folyó gyakorlati oktatásról intézkedett. Az Országgyűlés 1988 decemberében általánosságban és részleteiben is elfogadta a szakképzési hozzájárulásról és a szakképzési alapról szóló törvényt. Ez eloszlatta azt az illúziót, hogy a szakmai képzést folytató intézmények el tudják látni a gyakorlati oktatás feladatait a gazdálkodó szervek közreműködése nélkül. A gyakorlati oktatásban a fő szerep a vállalatoké, akiknek a tevőleges részvétele nem más, mint a szakember-utánpótlást biztosító beruházás.²³

A kommunista rendszer válsága tulajdonképpen két évtizeddel az 1990-es hatalomváltás előtt elkezdődött, és változó intenzitással – hol a piacgazdaságot erősítgetve, hol a tervgazdálkodást szigorítva – folyt. Az 1968. január 1-jétől megreformált gazdaságirányítási rendszerben a szakképzésben is (időnkénti visszalépésekkel) előtérbe került az árrendszer, a pénzügyi és hitelrendszer, az anyagi ösztönzés, egy szóval a piaci viszonyok lassú változása, ami természetesen némi késéssel leképződött a szakképzés sok területén.

A rendszerváltás és a meginduló spontán privatizáció megteremtette a piacgazdaságra való áttérés lehetőségeit, amit már a szakképző intézmények is érzékeltek, és felkészültek az új feladatokra.²⁴

²³ Győriányi Sándor: Új törvény a szakképzési hozzájárulásról. Kereskedelmi Szemle, 1989. 52. o.

²⁴ Győriányi Sándor: Privatizáció és a szakoktatás. Mérleg (KPVDSZ havi lapja) 1988. V.